

Jovana Banović*Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu*

jovana.banovic@fb.bg.ac.rs

Branko Banović*Etnografski institut SANU, Beograd*

branko.banovic@ei.sanu.ac.rs

Polno selektivni abortusi u Crnoj Gori – pravno-antropološka analiza*

Apstrakt: U izrazito maskulinoj patrijarhalnoj kulturi tradicionalnog crnogorskog društva dobijanje potomstva bio je jedan od ključnih razloga za stupanje u brak, a porodilje su se nalazile pod snažnim pritiskom zajednice da rode muško dete. O raširenosti kulta muškog deteta u crnogorskom patrijarhalnom društvu svedoče različiti etnografski zapisi, a o njegovoj istrajnosti govore i savremene antropološke studije. Kako Crna Gora danas predstavlja jednu od država sa najneuravnoteženijim odnosom broja novorođenih muških i ženskih beba, nameće se potreba za antropološko-pravnom analizom pitanja selektivnih abortusa. Nakon antropološke analize društveno-istorijskih okolnosti favorizovanja muškog deteta, kao i savremenih manifestacija ovog fenomena, rad razmatra pravnu perspektivu pitanja selektivnih abortusa. Pravna dimenzija abortusa obuhvata širok normativni okvir, a osnovno pitanje tiče se granice pravne zaštite u ovoj oblasti, odnosno limita upliva države u ličnu sferu čoveka i građanina. Pravni segment analize će obuhvatiti i osvrt na uticaj krivičnopravne zaštite na ovu polemiku i to kroz prizmu krivičnog dela nedozvoljenog prekida trudnoće iz čl. 150 Krivičnog zakonika Crne Gore. Imajući na umu domete prava na život, porodicu i reprodukciju, te da je prekid trudnoće motivisan izborom pola po pravilu zabranjen, a da je ta praksa rasprostranjena, pretpostavka je da su formalnopravne mogućnosti za rešavanje ovog problema ograničene. Kako je reč o društvenoj pojavi u kojoj se prelamaju osetljiva pravna, lična, kulturna, verska, politička, društvena, kao i moralna pitanja, u radu se razmatraju modaliteti delovanja u cilju suzbijanja te prakse.

Ključne reči: polno selektivni abortusi, Crna Gora, maskulinitet, plemenski sistem, nedozvoljen prekid trudnoće, odgovornost

* Antropološka dimenzija teksta rezultat je rada u Etnografskom institutu SANU koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS, a na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2024. godini broj: 451-03–66/2024–03/ 200173 од 05.02.2024. Podsticaj za pisanje ovog naučnog članka dugujemo dr Suzani Ignjatović, višoj naučnoj saradnici Instituta društvenih nauka.

Uvod

Polno selektivni abortusi u Crnoj Gori ili preciznije plansko uklanjanje ženskog ploda u cilju rađanja muškog potomstva tema su koja već duže od jedne decenije povremeno potrese crnogorsku javnost, što posebno dolazi do izražaja nakon što na postojanje ovog problema ukažu relevantne međunarodne organizacije (npr. Savet Evrope ili Populacioni fond Ujedinjenih nacija), kao i nakon što u javnost izađu statistički podaci o disbalansu među novorođenčadima muškog i ženskog pola.¹ Budući da analize problema selektivnih abortusa u Crnoj Gori naglašavaju kulturnu uslovljenost fenomena i korene favorizovanja muškog deteta traže u crnogorskoj patrijarhalnoj tradiciji (Davidović 2022), cilj antropološkog dela analize jeste da ukaže na one osobenosti tradicionalnog crnogorskog društva koje su davale prednost muškarcu. Upravo u ovom sistemu kreirani i duboko ukorenjeni patrijarhalni svetonazori i uverenja na različite načine manifestuju se u savremenom društvu i imaju značajan uticaj na nastojanja da se obezbedi željeni pol novorođenčeta.

Na osnovu ocena vezanih za širi kontekst Jugoslavije² može se pretpostaviti da je u periodu pre Drugog svetskog rata namerni prekid trudnoće u Crnoj Gori takođe bio rasprostranjena praksa (Rašević 1993), a da se postojanost ovog problema može objasniti abortusnom kulturom. Naime, problem velikog broja abortusa kod nas notiran je još tridesetih godina dvadesetog veka, a dugo trajanje ovog problema u Srbiji Rašević i Sedlecki objašnjavaju postojanjem abortusne kulture. Istajnost abortusne kulture povezana je s lakom dostupnošću namernog prekida trudnoće, koja je kombinovana sa teškoćama vezanim za efikasnu upotrebu kontracepcije, nedovoljnim znanjem o modernoj kontracepciji, čvrstom bazom za tradicionalni model kontrole rađanja, psihološkim otporom prema kombinovanoj hormonskoj kontracepciji intrauterinom ulošku, kao i ograničenim sprovođenjem programa za planiranje porodice (Rašević and Sedlecki 2011). Istraživanja pokazuju da u Srbiji dominira model u kome se bračni parovi pretežno oslanjaju na bihejvioralne metode kontrole rađanja, kao i da je neefikasna tradicionalna kontracepcija u značajnoj meri inkorporirana u sistem vrednosti, što dovodi do neplaniranih i/ili neželjenih trudnoća (Rašević i Sedlecki 2007; Rašević i Sedlecki 2011; Drezgić 2005; Drezgić 2016). Istraživanja

¹ Standardni biološki opseg odnosa novorođenčadi muškog pola naspram novorođenčadi ženskog pola je 104–106 naspram 100. Nakon što broj novorođene muške dece na 100 novorođenčadi ženskog pola pređe 106, postoji sumnja da je povećanje uslovljeno delovanjem ljudskog faktora. Prema podacima Populacionog fonda UN, u Crnoj Gori je taj broj 2012. godine bio 109.8 (UNFPA 2012, 20). Ni u narednim godinama taj broj se nije smanjio i u zavisnosti od istraživanja varira između 108 i 110 (<https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-izvinjenje-selektivni-abortioni-parlament/31273145.html>, pristupljeno 17. januara 2024).

² O etnografskim podacima vezanim za abortuse više videti u Pavićević 2007.

u Crnoj Gori (uprkos metodološkim ograničenjima vezanim za skromna znanja o stanju reproduktivnog zdravlja stanovništva i nedostatak ranijih istraživanja) takođe pokazuju da je rasprostranjenost abortusa u vezi s nepreveniranjem trudnoće ili preveniranjem začeca putem neefikasne kontracepcije (Rašević 2001).

Kako ciljano uklanjanje ženskog ploda nosi različite pravne kontroverze, pravni deo analize obuhvata razmatranje prava na abortus uopšte i mesto selektivnog abortusa unutar postojećih normativnih okvira crnogorskog pravnog sistema. To se prvenstveno odnosi na najznačajnije pravne akte počev od Ustava Crne Gore,³ preko različitih zakonskih rešenja koja sadrže pre svega Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće,⁴ zatim Zakon o zaštiti genetičkih podataka⁵ i Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji,⁶ dok ćemo se u nešto manjoj meri baviti odredbama Zakona o zabrani diskriminacije⁷ i Porodičnog zakona⁸. Izvesna pažnja će biti posvećena krivičnom delu nedozvoljenog prekida trudnoće iz čl. 150 Krivičnog zakonika Crne Gore,⁹ mada ova tematika zavređuje poseban analitički prostor. Pored toga, kroz rad će biti dat kratak osvrt na praksu Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) u vezi s pitanjem prava na abortus koje kao takvo nije izričito prepoznato u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (u daljem tekstu: EKLJP), ali se posredno razmatra u kontekstu prava na život (fetusa) i prava na privatnost i porodični život (žene) (Mujović-Zornić 2009, 51).

Međunarodni aspekt je naročito bitan ako se uzme u obzir preporuka Odbora ministara Saveta Evrope Rec(2002)5 zemljama članicama o zaštiti žena od nasilja koja je usvojena 30. aprila 2002. godine. Naime, u sklopu dopunskih mera koje se odnose na propuste u pogledu poštovanja slobode izbora u vezi sa reprodukcijom preporuka Saveta Evrope, u čijem sastavu je i Crna Gora, jeste da bi države članice trebalo da zabrane prisilnu sterilizaciju ili abortus, kontracepciju koja je prinudna ili prisilna i prenatalni odabir pola deteta i da u tom smislu preduzmu određene mere (Kancelarija za rodnu ravnopravnost 2008, 24). Nadalje, Parlamentarna skupština Saveta Evrope je 3. oktobra 2011. godine usvojila Rezoluciju 1829(2011) kojom se prenatalni izbor pola smatra diskriminatornim i preporučuju mere za sprečavanje ove prakse.¹⁰ Na ovom mestu treba primetiti

³ *Sl. list CG*, br. 1/07, 38/13. U daljem tekstu: Ustav.

⁴ *Sl. list CG*, br. 53/2009, 40/2011. U daljem tekstu: ZUPPT.

⁵ *Sl. list CG*, br. 25/2010, 40/2011. U daljem tekstu: ZZGP.

⁶ *Sl. list CG*, br. 145/21. U daljem tekstu: ZMPO.

⁷ *Sl. list CG*, br. 46/10, 40/11 – dr. zakon, 18/14, 42/17. U daljem tekstu: ZZD.

⁸ *Sl. list RCG*, br. 1/07, *Sl. list CG*, br. 53/16, 76/20. U daljem tekstu: PZ.

⁹ *Sl. list RCG*, br. 70/03, 13/04 – ispravka, 47/06, *Sl. list CG*, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 – dr. zakon, 40/13, 56/13 – ispravka, 14/15, 42/15, 58/15 – dr. zakon, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21 – ispravka, 144/21, 145/21, 110/23. U daljem tekstu: KZCG.

¹⁰ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?file-id=18020&lang=en> (pristupljeno 5. februara 2024).

da je za potencijalni krivičnopravni kontekst od značaja tačka 5 Rezolucije 1829 u kojoj se, uz pozivanje na Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CETS br. 210), iznosi stav da se društveni i porodični pritisak na žene da ne nastavljaju trudnoću zbog pola embriona/fetusa smatra oblikom psihičkog nasilja i da je praksu prisilnih abortusa potrebno inkriminisati. Iako se, za razliku od Albanije, Jermenije, Azerbejdžana i Gruzije, u finalnoj verziji ovog dokumenta Crna Gora nije izričito pominjala, već 2013. godine se „pridružila” navedenim zemljama kroz Izveštaj Populacionog fonda Ujedinjenih nacija.¹¹ Nakon toga je u Zaključcima o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena u Crnoj Gori iz 2017. godine ukazano da je neophodno razviti i sprovesti mere za podizanje svesti među opštom i stručnom javnošću (kao što su lekari i medicinske sestre), obimu ove prakse i štetnim efektima odabira pola na ženska ljudska prava davanjem prednosti dečacima, te striktno sprovesti zabranu selektivnih abortusa, uspostaviti službe, uključujući telefonske linije za pomoć ženama na koje se vrši pritisak da budu podvrgnute selektivnim abortusima.¹² Ipak, nisu samo međunarodna tela prepoznala problem s kojim se evidentno susreće crnogorsko društvo. Ovim tvrdnjama idu u prilog i relevantni naučni izvori (Guilmoto and Rahm 2015, 2; Johnson et. al 2020, 103; Dimiri, et. al 2021, 2, fn. 1.). Sve ovo daje povoda za detaljniju analizu propisa koji su u manje ili više direktnoj vezi s pitanjem abortusa (uopšte) i selektivnih abortusa (posebno).

Tradicionalni koreni davanja prednosti muškom detetu u Crnoj Gori

Osnovni teorijski okvir analize tradicionalne ukorenjenosti davanja prednosti muškom detetu u Crnoj Gori predstavljaće teorije maskuliniteta, koje polaze od stava da se maskulinitet konstituiše kroz svakodnevne aktivnosti i unutar strukture rodniha odnosa koji podrazumevaju istorijsku dinamiku (Kimmel 1995; Connell 1995; Connell 2000; Clatterbaugh 2004). Sledstveno tome, značenje maskuliniteta varira kako među različitim kulturama, tako i unutar istog društva u različitim istorijskim periodima, zbog čega je američki sociolog Majkl Kimel predložio da se ovaj koncept koristi u množini (maskuliniteti) (Kimmel 2004). Kako u određenim periodima neki obrasci poželjnog muškog ponašanja postaju dominantniji od drugih, Konel predlaže da se ovi obrasci označavaju hegemonim maskulinitetom (eng. *hegemonic masculinity*) (Connell 1987). Metju Gatman izdvojio je četiri načina na koje antropolozi definišu maskulinitet: muš-

¹¹ <https://www.coe.int/es/web/commissioner/-/sex-selective-abortion-are-discriminatory-and-should-be-banned-1> (pristupljeno 5. februara 2024).

¹² <https://digitallibrary.un.org/record/1305056?ln=en> (pristupljeno 5. februara 2024).

ki identitet (eng. *male identity*) – maskulinitet obuhvata sve što muškarci misle i rade; muškost (eng. *manhood*) – maskulinitet predstavlja sve što muškarci misle i rade da bi bili muškarci; muževnost-odvažnost (eng. *manliness*) – neki muškarci su „veći muškarci” od drugih i, na kraju, muška uloga (eng. *men's role*) – naglašava odnose muškarac–žena (Gutmann 1997). Sociološka istraživanja muškaraca i maskuliniteta kod nas ukazuju da dinamika društvenih, istorijskih, ekonomskih i političkih faktora čini duboku strukturnu datost koja presudno utiče na reprodukovanje maskuliniteta. Takođe se predočava da se predstave o maskulinitetima formiraju u okvirima dominantne patrijarhalne matrice koja se zasniva na specifičnom sistemu rodних odnosa, hijerarhija, privilegija, dominacije i moći. Tako, ekonomsko-političke promene kroz koje društvo prolazi od devedesetih godina dvadesetog veka tumače se kao uzrok takozvane krize maskuliniteta, koja se ogleda u otežanom prilagođavanju muškaraca novim uslovima. Izvor nezadovoljstva dominantno se odnosi na nemogućnost muškaraca da u nepovoljnim ekonomskim uslovima odgovore normativnim idealima hranitelja porodice, što posebno dolazi do izražaja u društvenim okolnostima obeležanim retradicionalizacijom i repatrijarhalizacijom. Posledice krize maskuliniteta ispoljavaju se kroz različita ponašanja u partnerstvu i roditeljstvu, uključujući i nasilje u porodici (Hughson 2017).

Kada je u pitanju tradicionalni crnogorski maskulinitet, njegovi koreni se nalaze u plemenskom sistemu tradicionalne Crne Gore, unutar koga je dominacija ratničko-stočarsko-pljačkaškog privređivanja determinisala izuzetno maskulinu patrijarhalnu kulturu (Banović 2011). U kontekstu nedostatka obradive površine u oblasti u kojoj se formirao crnogorski plemenski sistem veoma važnu ulogu u preživljavanju imalo je ekstenzivno stočarsko privređivanje. Za ovaj vid privređivanja od posebnog značaja bila je kolektivna svojina (ispaše, šume, izvori), a život u ambijentu materijalne oskudice uslovljavao je konflikte oko kontrole egzistencijalno važnih resursa. U nastojanjima da zadrže pod svojom kontrolom osnovne resurse za preživljavanje, pastiri su se nalazili u jednoj vrsti stalne borbene pripravnosti. Nedostajući resursi nadoknađivani su i povremenim upadima na teritorije pod kontrolom Osmanlija, Mlečana ili susednih plemena i bratstava.¹³ Takođe, porezi koje bi Osmanlije prikupile u ovim oblastima, koje su se nominalno nalazile pod njihovom kontrolom, u značajnoj meri bi uticali na osnovnu egzistenciju autarhičnih zajednica koje su tu živele. Stoga su i pokušaji prikupljanja poreza bili praćeni otporom i sukobima i često su se završavali bez uspeha. Ukoliko konstrukciju maskuliniteta posmatramo kroz prizmu svakodnevnih aktivnosti, dolazimo do zaključka da je obezbeđivanje osnovnih

¹³ Kako je Gezeman efektno primetio, planinski pašnjak je tle koje svakodnevno mora da se brani oružjem. Svaki spor ili svaka svađa oko stada ili ispaše dovodi do sukoba između pojedinih grupa. Kada zavlada glad puška je prvo što se dohvati, a lopata poslednje (Gezeman 2003[1934], 91, 94).

životnih sredstava u oblastima crnogorskog plemenskog sistema, kroz odbranu svojih resursa ili upadima u cilju sticanja tuđih resursa, značilo česte oružane sukobe – a ovakva dinamika svakodnevnog privređivanja nužno je favorizovala muškarca i činila muški rad društveno korisnijim i vrednovanijim. Sukobi sa Osmanlijama, naročito oni većeg obima, ostavljali su značajan trag u kolektivnom pamćenju, tako da je privredna osnova izgradnje crnogorskog maskuliniteta s vremenom dobila i svoju narativnu komponentu koju su činili fikcionalni, etnološki i istorijski narativi, dominantno usmereni na borbu crnogorskih plemena protiv Osmanlija (Banović 2017a). Ideal muškosti formiran preplitanjem privredne osnove i narativne komponente poprimio je karakteristike ratnika, a pozitivne norme etosa i društveno poželjnog modela ponašanja naročito su se reflektovale u pričama o istaknutim junacima/herojima i njihovim delima. Patrijarhalno-ratnički ideali muške uloge koje je nametalo crnogorsko plemensko društvo privlačili su pažnju istraživača i entuzijasta, tako da etnografska i srodna literatura o tradicionalnom crnogorskom društvu sadrži brojne primere kojima se dokumentuje favorizovanje muškog potomstva. U tom kontekstu, posebno je ilustrativan deo primera iz Gezemanovih¹⁴ istraživanja crnogorskog patrijarhata između dva svetska rata:

„Najvažniji događaj u porodici je rođenje dječaka, održavatelja plemena u patrijarhalnom smislu (...) Devojka je zapravo za ove patrijarhalce uvek bila jedna nesreća u kući. Otuda se one i ne broje kada domaćin kazuje broj svoje djece (...) Blago ženi koja rađa sinove, kćerke onda pored njih mogu još nekako da prođu. 'Srećan porodični događaj' je samo rođenje sina, koji jedini može da slavi slavu i pali svijeću za dušu pokojnih predaka. Ako neko ima više kćeri nego sinova, onda narod sažaljivo kaže: 'On je kao u tamnici'. Kćerke i onako udajom izlaze iz kuće, odvajaju se od bratstva i plemena. One su vaspitavane i podizane – i to sa mnogo više truda i briga nego za sinove – za druge. Zato se za kćerku kaže 'tuđa večera' (...). Onaj ko nema muškog poroda, za njega se kaže da je samohran, samohranica. On se oseća kao pustinjač, izgubljen i napušten, iznevje-

¹⁴ Za razumevanje psihologije i etike crnogorskog epsko-patrijarhalnog čoveka od posebnog značaja su istraživanja Gerharda Gezemana, nemačkog slaviste, folkloriste, književnika i univerzitetskog profesora, koji je između dva svetska rata istraživao crnogorsko društvo. Njegova istraživanja donose bogat uvid u životni stil Crnogoraca (pastirski način života, značaj krvne osvete, agon, svetinja prijateljstva i poštovanja date reči itd.), a poseban naglasak stavlja u na razumevanje duhovnog sveta oličenog u „čojstvu i junaštvu” (Humanitas Heroica). Gezemanove analize kratkih prča u kojima je oslikana esencija crnogorskog patrijarhata povezane su sa neposrednim iskustvom života u crnogorskom patrijarhalnom sistemu, a protkane su urođenom empatijom i neobičnom sposobnošću saosećanja sa ljudima koje je proučavao. Mišljenje koautora (B.B.) je da su ove analize značajno ispred vremena u kome su nastajale, što se naročito ogleda u efektnom načinu na koji prikazuje i dalje analizira nesklad između normativnih ideala koje je nametalo patrijarhalno društvo i stvarnog stanja (Gezeman 2003[1934]).

ren i prodan. Takvi ljudi su puni gorčine i preganjaju se i sa Bogom. Ako se neka kuća ugasi jer nema muškog poroda, onda se u tome vidi Božija kazna. Otuda i teške zakletve kao 'tako mi se kuća ne iskopala' i 'tako mi se sveća ne ugasila'. Za jedno muško dete kaže se kao nijedno" (Gezeman 2003[1934], 196–197).

Antropološka istraživanja selektivnih abortusa u Crnoj Gori

Patrijarhalni svetonazori i uverenja izrasli iz konteksta plemenskog sistema ostali su duboko kulturno ukorenjeni i imaju različite manifestacije u savremenom društvu. Budući da je dokumentovanje kulturnih razlika u shvatanju i izražavanju seksualnosti već dugo predmet antropoloških istraživanja (Davis and Whitten 1987; Epprecht 2006; Boellstorff 2007), patrijarhalni okviri tradicionalnog crnogorskog društva u novije vreme više puta su bili predmet antropoloških istraživanja seksualnosti u Crnoj Gori. U kontekstu analize porodice i roditeljstva kao političkih i kulturnih kategorija Tamara Lepetić je problematizovala pitanje društvene prihvatljivosti homoseksualnih brakova kao odrazom same kulture i njenih predstava o telu i polnosti (Lepetić 2011). Čarna Brković je analizirala rasprave o društveno prikladnim i prihvatljivim načinima ispoljavanja seksualnosti u Crnoj Gori, dinamiku LGBT pokreta, kao i homofobiju u svakodnevnom životu (Brković 2014; Brković i Kalezić 2016). Urednica je i tematske celine radova „U ime kćerke. Antropologija roda u Crnoj Gori”, u kojoj se rodne prakse potčinjavanja u post-socijalističkoj Crnoj Gori razmatraju kao kulturni i simbolički, ali i društveni, materijalni i ekonomski domen (Brković 2021). Branko Banović je analizirao kontroverze oko brakova kao simbola crnogorske Parade ponosa, u kojima su se prelamali stavovi o seksualnosti, identitetu i pripadanju u Crnoj Gori, a problematizovao je korene i dinamiku savremenog odnosa homofobije i mizoginije. Ova istraživanja pokazuju da se tradicionalno utemeljeni anti-ženski stavovi i pogledi na svet ogledaju i u izrazito negativnim stavovima o isfeminiziranosti kod muškaraca, a da je upravo isfeminiziranost označena kao pripadajuća i veoma iritantna osobina homoseksualaca (Banović 2016; Banović 2017b; Banović 2021). Patrijarhalni anti-ženski stavovi posebno su uočljivi na nivou diskursa. Tako, jezik sadrži brojne tradicionalne i moderne pogrdne reči kojima se opisuju žene (kaštigulja, ibretnica, bestidnica, raspuštenica, opajdara, alapača, kalaštura, rospija, skorupača, smaračica, bezbratica, biza, kedža, popišulja itd.), a muškarac koji ne ispunjava očekivanja muške rodne uloge (npr. koji nije dovoljno hrabar ili otresit) pogrdno se naziva ženom.¹⁵

¹⁵ Prezentovani etnografski materijal (Banović 2017b; Banović 2021) dokumentuje rasprostranjenost patrijarhalnih anti-ženskih uverenja, ali nedostatak ovih istraživanja odnosi se na podzastupljenost ženskih informanata u istraživačkom uzorku. Fokus dubinskih intervjua bio je dominantno na muškim ispitanicima, što je ograničilo analizu

Problemom selektivnih abortusa u Crnoj Gori u svom doktorskom istraživanju bavila se politikološkinja Jovana Davidović. Fokus njenog istraživanja bio je na problematizovanju medijskog predstavljanja selektivnih abortusa i analizi uloge medija u potiskivanju i stimulaciji patrijarhalnih uverenja. Autorka je zaključila da selektivni abortusi nisu autonoman izbor niti odraz reproduktivnih sloboda i nesmetanog korišćenja tehnoloških dostignuća, već rezultat stečenih društvenih praksi ukorenjenih u patrijarhalnom sistemu vrednosti, koje se dalje prenose i u medijski prostor (Davidović 2022). U kontekstu antropološke analize selektivnih abortusa posebno značajno je istraživanje letonske antropološkinje Dijane Kiščenko.

Polazeći od činjenice da je Crna Gora jedna od deset država na svetu sa najneuravnotežnijim odnosom broja novorođenih muških i ženskih beba, antropološkinja Kiščenko je 2017. i 2018. godine sprovedla osmomesečno etnografsko istraživanje o poželjnosti muškog deteta u Crnoj Gori. Njeno istraživanje je uključivalo opservaciju sa participacijom, strukturisane i nestrukturisane intervjue. Posebnu pažnju obratila je na pritisak koji žene trpe kako bi začele muško dete. Etnografski materijal koji je prikupila uključuje svedočanstvo žene koja ima deset godina mlađeg brata i čija majka bi, svaki put kada bi ostala trudna (tokom devedesetih godina dvadesetog veka), išla u Beograd da vrši amniocentezu. Ukoliko bi se ispostavilo da nosi ženski plod, abortirala bi. Za deset godina je imala četiri abortusa. Konačno, u četrdeset četvrtoj godini rodila je sina. Posebno snažan pritisak da rodi muško dete trpela je od suprugovih roditelja. I sama ispitanica imala je problem sa svojim suprugom, koji ceo dan nije želeo da priča sa njom kada mu je saopštila da nosi ženski plod. Ovo je zanimljiv slučaj kako se starija i mlađa generacija iste porodice nalaze pod pritiskom

notiranih diskursa koji ukazuju na dobrovoljnu internalizaciju patrijarhalnih anti-ženskih normi i uverenja kod samih žena. Tako, u dva slučaja notiran je pritisak koji je snaha trpela od svekrve (ovaj pritisak se ogleda u sledećim izjavama: „Kad sam saopštila da nosim dečaka, svi su počeli da 'lete' oko mene, a svekrva me 'drži kao malo vode na dlanu.'”; ili u drugom slučaju: „Tek sam počela da se osećam delom te porodice kada sam dobila muško dete [nakon jedne kćerke]. Svekar se i nije toliko promenio koliko svekrva.”), u jednom slučaju i pritisak majke (koja, nakon što joj je kćerka saopštila da je trudna, pita je: „Hoćeš li nas obradovati dečakom?”). Takođe, notiran je primer visoko obrazovane mlade žene koja mnogo više teži muškom porodu od njenog supruga („Ja ne krijem da bih volela da rodim dečaka... I kao mala sam želela da imam brata.”), primer mlade žene koja ima izrazito negativan odnos prema zadržavanju devojačkog prezimena (ogleda se u sledećoj izjavi: „To su kao neke iz nobles porodica pa treba da zadrže prezime.”), primer majke ženskog deteta koja bez zadržke govori kako ne voli žensku decu, kao i drugi slični primeri koji ukazuju koliko snažno su žene internalizovale patrijarhalna anti-ženska uverenja. Kako je u pomenutim istraživanjima fokus bio stavljen na muške glasove, fenomen internalizacije patrijarhalnih anti-ženskih stavova i uverenja nije dobio pažnju koju zaslužuje.

da rode muško dete i kako je ideja o sinu kao poželjnijem potomstvu postala sastavni deo života kćerke kroz reproduktivne pokušaje njene majke. Dijana Kiščenko zaključuje da je poželjnost sina neraskidivo povezana sa naslednom praksom u patrijarhalnom sistemu,¹⁶ gde se imovina porodice prenosi na muškog naslednika (u tom sistemu, kćerka udajom napušta svoju porodicu rođenja i odlazi u drugu porodicu, tako da ne bi trebalo da bude naslednica imovine) (Kiščenko 2021).

Osvrt na propise koji se (ne)posredno odnose na (selektivni) prekid trudnoće

Ako imamo na umu da se kroz paradigmu selektivnih abortusa prelamaju različiti uticaji, odnosno difuzni interesi otelotvoreni u mešanju zajednice i države u neka krajnje osetljiva pitanja (prava žena, fetusa, izbora; reproduktivna prava, ali i konstrukte rodni preferencija, porodičnog blagostanja i uravnoteženja porodice), otuda ne čudi raznolikost pravnih izvora koji u određenoj meri dotiču pitanje prekida trudnoće (Weiss 1995, 215; Kalantry 2017, 99, 116). Ovu sferu društvenih odnosa karakterišu dileme u izboru pristupa iznalaženju rešenja, pa se adekvatan tretman traži unutar „trougla”: sloboda, tabu i zabrana (Purewal 2010, 2). To smo mogli uočiti već i sumarnim navođenjem pravnih akata kojih ćemo se dotaći u normativnoj analizi selektivnih abortusa.

Poći ćemo od najvišeg akta u hijerarhiji, a to je Ustav. Naime, čl. 73 st. 1 propisano je da „majka i dijete uživaju posebnu zaštitu”, a u st. 2 istog člana da „država stvara uslove kojima se podstiče rađanje djece”. Ustav ne precizira šta je sadržina ove zaštite, ali se u literaturi ukazuje da je reč o zaštiti majke i deteta u vremenu pre, tokom i nakon porođaja u cilju osnaživanja biološko-reproduktivne funkcije porodice. Uz to se ističe aktivna uloga države u podsticanju na rađanje dece (Vukčević 2021, 107). U cilju potpunijeg razumevanja, a potom i objašnjenja, na ovom mestu ćemo se, poređenja radi, osvrnuti na rešenje srpskog ustavopisca koji u čl. 63 sadrži jednu posve drugačiju odredbu. Prema Ustavu Republike Srbije,¹⁷ „svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece” (st. 1), a „Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i pomaže

¹⁶ Prakse nasleđivanja po muškoj liniji bile su predmet etnografskog istraživanja koje je Klaus Sedleniks sproveo u selu Njeguši u okolini Cetinja. On je notirao izražen patrilokalni princip u funkcionisanju zajednice, koji stimuliše žene da napuste porodično imanje, a muškarcima stvara moralnu obavezu da na njemu ostanu. I za muškarce i za žene ovaj princip ima i prednosti i nedostatke. Usled naslednih praksi, žene ostaju bez imovine koja bi ih vezala za selo i život nastavljaju u gradskim uslovima. Muškraci koji ostaju na porodičnom imanju imaju problem da zasnuju porodicu (Sedlenieks 2021).

¹⁷ *Sl. glasnik RS, br. 98/2006 i 115/2021.*

im u tome” (st. 2). Primetno je da je proaktivnost države u podsticanju rađanja zajednička u oba ustavna teksta. Međutim, za razliku od crnogorskog Ustava koji uopšte ne pominje „slobodu rađanja”, srpski Ustav to eksplicitno čini još u samom nazivu člana 63 naslovljavajući ga „Sloboda odlučivanja o rađanju”. I u ostalim odredbama u vezi s pravima i zaštitom majke i porodice, Ustav Republike Srbije je daleko „razuđeniji”. Zato je distinkciju u pogledu čl. 73 st. 1 Ustava Crne Gore (s naslovom „Zaštita majke i djeteta”) i čl. 63 st. 1 Ustava Republike Srbije (s naslovom „Sloboda odlučivanja o rađanju”) važno potcrtati. Ovo stoga što, po važećim formulacijama, crnogorski temeljni pravni akt kao da „podrazumeva” odluku o rađanju i čini je nespornom, dok je srpski unekoliko „fleksibilniji” i nedvosmisleno daje slobodu izbora u tom pogledu. Štaviše, u komentarima srpskog Ustava se ide dalje i „slobodnije”, te se problematizuje to što „svako”, a ne samo žena, ima pravo na odluku o rađanju, posebno ako se uzme u obzir da je upravo žena nosilac prava na prekid trudnoće (Simović i Orlović, 2023, 438–439). Osim toga, Srbija je među retkim zemljama koje eksplicitno jemče slobodu odlučivanja o rađanju, a reproduktivna prava i slobode, čiji je pravo na (ne)rađanje deo, predstavljaju drugu generaciju ljudskih prava o čijoj realizaciji se stara država preduzimanjem odgovarajućih mera populacione politike (Pajvančić 2009, 85; Stojić 2010, 244).

Praznina crnogorskog (koji čak i ne pominje slobodu rađanja kao takvu) i nepreciznost srpskog Ustava u označavanju nosilaca prava na donošenje odluke o rađanju donekle su otklonjene u porodičnim zakonima. Tako je u Crnoj Gori na bazi čl. 7 PZ „pravo *svakog lica* (podv. J. B.) da slobodno odlučuje o rađanju svoje djece”, dok je u Srbiji na osnovu čl. 5 Porodičnog zakona¹⁸ *žena* (podv. J. B.) ta koja je nosilac prava na rađanje. Mada se radi o različitim legislativnim tehnikama koje se koriste prilikom predviđanja pravila, primetno je da je Crna Gora i u daljoj razradi načelno ostala na kursu po kom pravo na odluku o rađanju pripada svakome, dakle – i ženi i muškarcu. No, uprkos tome, i crnogorski i srpski propisi koji regulišu postupak prekida trudnoće pravo na abortus priznaju isključivo ženi, tj. trudnici, odn. trudnoj ženi, uz određena uslovljavanja kada su u pitanju maloletna ili lica pod starateljstvom.

Dodatno, Zakonom o zabrani diskriminacije se zabranjuje „svako pravljenje razlike, nejednako postupanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti nekom licu koje se zasniva, (između ostalog) i na polu” (čl. 2 ZZD). To vredi i za davanje prednosti deci jednog u odnosu na decu drugog pola (čl. 13 ZZD), što može dovesti do prekršajnog sankcionisanja pravnog lica novčanom kaznom od 1000 do 20.000 evra, preduzetnika/ce novčanom kaznom od 300 do 6000 evra ili fizičkog lica koje vrši diskriminaciju novčanom kaznom od 150 do 2000 evra (čl. 34a ZZD). Međutim, iako se kod selektivnih abortusa radi o rodnoj pristra-

¹⁸ *Sl. glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.*

snosti i favorizovanju muških u odnosu na ženske potomke (Rahm 2020),¹⁹ treba podvući da su stvarni dometi ovog zakona u kontekstu zaštite začeto­g ploda gotovo zanemarljivi. Razlog za to leži u jednoj formalnoj činjenici da se u ovim slučajevima ne radi o licu koje je steklo pravnu sposobnost, budući da se abortus preduzima u vreme pre (fiziološkog) čina rođenja, tj. nad začetkom.²⁰ I praksa ESLJP načelno stoji na stanovištu da se sposobnost sticanja prava i obaveza vezuje za trenutak rođenja (npr. odluke *Paton v. UK*, *R. H. v. Norway*, *Boso v. Italy* prema Vasić, Jovanović i Dajović 2023, 302–303). Ovo je u svakom slučaju izuzetno nezgodno pitanje jer priznanje prava fetusu vrlo lako može negirati pravo žene čiji je plod, mada rogovatno zvuči, deo. Ipak, u najmanju ruku je intrigantna i u svetlu selektivnih abortusa interesantna odluka *Vo v. France* (predstavka br. 53924/00 od 8. jula 2004; Lubura 2021, 165–166). Štaviše, u teoriji se postavlja pitanje: da li se kroz zabranu selektivnog abortusa fetusima zapravo priznaju određena prava? Na prvi pogled, takvo priznanje bi značilo derogiranje šireg prava na abortus (iako, podsetićemo, ono nije eksplicitno formulisano u EKLJP). Međutim, ono bi se moglo smatrati izuzetkom od pravila i *vice versa*, pravo na abortus ne bi trebalo razumeti kao izvesnu legalizaciju prava na prekid trudnoće zbog pola (Greasley 2017, 232, 243; Higgins 2016, 9). Bez obzira na neke kritike upućene filozofskoj nekonzistentnosti ovog odnosa „pravilo-izuzetak”, po našem viđenju daleko veći problem je sprovođenje takvih propisa i njihovo činjenje efikasnim. Na ovom mestu ćemo, bez ulaženja u detalje, izneti nekoliko marginalija iz pomenute presude u pogledu pravnog statusa embriona i(li) fetusa – da li je reč o osobi u formalnopravnom smislu ili nije? Pre svega, ne postoji jasan konsenzus u tom smislu i najviše što se može reći je da embrioni i fetusi pripadaju ljudskoj rasi. Uprkos tome što se nekada i život pre rođenja uzima u „pravni obzir” (recimo kod nasleđivanja), to ne znači da ove prethodne faze razvitka embrion ili fetus transformišu u „osobu sa pravom na život”. Uistinu, određeni stepen ljudskog dostojanstva na ovaj način jeste priznat. Čak i Konvencija iz Ovi­jeda o ljudskim pravima i biomedicini izbegava da definiše reč „svako”. Prema tome, stav ESLJP je da nije moguće, a ni poželjno odgovoriti da li je nerođeno dete osoba u smislu čl. 2 Konvencije i da to treba da učine nacionalna zakonodavstva. U svakom slučaju, to ne znači da ne postoji nikakva

¹⁹ U teoriji se koristi sintagma „stratifikovana reprodukcija” koja predstavlja odnose moći u kojima su neke kategorije ljudi ovlašćene da se razmnožavaju i neguju, a druge nisu. U osnovi te nejednakosti mogu biti pol, rasa, nacija, seksualna orijentacija i sl. Suprotno tome je pojam reproduktivne pravde (Bhatia 2018, 193 i dalje).

²⁰ No, rodna diskriminacija može da se javi gotovo bilo kad. Tzv. postnatalna rodna diskriminacija može dovesti do vršenja nekih od najtežih krivičnih dela poput teškog ubistva, ubistva, nasilja u porodici, zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica, trgovine ljudima i sl. (Rahm 2020, 18)

pravna zaštita. Naprotiv. Delotvoran pravni sistem je obaveza države, bez obzira da li se to čini putem građanskopravnih, upravnopravnih ili krivičnopravnih mehanizama (*Vo v. France*, §84–90; Rid 2007, 226). Pored toga, pitanje pravnog položaja fetusa ima izvestan krivičnopravni značaj. Tako Živanović objašnjava da je kod krivičnog dela pobačivanja objekat krivičnog dela, odnosno predmet na kom se preduzima radnja „plod u utrobi materinjoj”, ali su napadni objekti i majka i dete, pa zaključuje da se radi o višeobjektnom delu sa mešovitim bićem (Živanović 1935, 110, 112). To je bitno i zbog eventualnog razlikovanja krivičnog dela (teškog) ubistva i nedozvoljenog prekida trudnoće ukoliko bi smrt fetusa ili novorođenčeta nastupila preduzimanjem radnji prekida trudnoće, s obzirom na momenat u kom se radnja preduzima (Delić 2021, 21; Stojanović 2012, 391; Krstajić 2018, 32–34; Milošević and Banović 2022, 52, 56). Pravila po kojima se vrše abortusi prema Zakonu o uslovima i postupku za prekid trudnoće ne odudaraju suviše od ustaljene uporedne prakse. Obično se vezuju za određeno vreme kada se to može učiniti samo na zahtev trudne žene, a nakon toga uz odobrenje odgovarajućih tela, kao i uz postojanje razloga koji mogu biti indikovani medicinski (narušeno zdravlje majke ili ploda), pravno (ukoliko je trudnoća posledica izvršenja krivičnog dela) ili društveno (dovođenje žene u teške prilike) (Mujović-Zornić 2009; Lubura 2021). I mada je nesporno da abortus u svakom slučaju mora da bude bezbedan, što znači da ovu intervenciju preduzima stručno lice po strogo regulisanoj proceduri i *lege artis*, naš fokus će biti na pravnoj problematici selektivnih abortusa kao takvih.

S jedne strane, Crna Gora spada među nekolicinu zemalja sveta po najneravnomernijem odnosu novorođenih dečaka i devojčica. Sa druge strane, „upadljivo” je da crnogorski zakonodavac među retkima izričito zabranjuje prekid trudnoće čiji je motiv izbor pola, a pored toga – i upotrebu ranih genetskih testova (do 10 sedmica trudnoće), „radi utvrđivanja pola, osim kada postoje rizici od naslednih oboljenja koje je indikovao isključivo klinički genetičar” (čl. 18 ZUPPT). Postupanje suprotno ovim zabranama povlači prekršajnu odgovornost zdravstvenog radnika koji može biti novčano kažnjen iznosom od 500 do 2000 evra (čl. 26 st. 1 tač. 2 i 3 ZUPPT). Nadalje, u vezi sa prethodnim određivanjem pola su i odredbe čl. 21 ZZGP koje uređuju prenatalno genetičko ispitivanje. Njima je predviđeno da se, ukoliko je utvrđen ovim ispitivanjem, „podatak o polu embriona ili fetusa, može saopštiti trudnici i ocu budućeg deteta po isteku 12 nedelja trudnoće, osim u slučaju kada se genetičkom ispitivanju pristupilo upravo radi utvrđivanja pola deteta, a u skladu sa indikacijama medicinskog genetičara” (npr. ukoliko je rađanje deteta određenog pola skopčano sa genetskim anomalijama). Nisu predviđene posebne prekršajne sankcije za suprotno postupanje, tj. ukoliko se, primerice, ove informacije saopšte pre 12. nedelje ili ukoliko nije bilo medicinskih indikacija za utvrđivanje pola. Ograničenje pravnog

dela istraživanja je što autori nisu imali uvid u broj izrečenih prekršajnih sankcija po ovim osnovima. To bi bio dobar pokazatelj stvarne efikasnosti predmetnih odredaba. Ipak, u radu su iznete određene pretpostavke koje mogu poslužiti kao osnov za buduća empirijska istraživanja ove nesumnjivo aktuelne teme.

Selektivne abortuse ne treba mešati s izborom pola u postupku tzv. veštačke oplodnje.²¹ U prvom slučaju govorimo o prekidu već započete trudnoće s plodom na čiji pol se nije moglo uticati, a u drugom – o prethodnom izboru pola, pre medicinski potpomognutog začeća. I ovaj potonji izbor pola je zabranjen pod pretnjom novčane kazne za prekršaj. Naime, na osnovu čl. 27 ZMPO „ne smije se oploditi jajna ćelija sjemenom ćelijom koja je posebno izabrana radi određivanja pola djeteta, kao ni primijeniti postupak MPO, preimplantacionu genetičku dijagnostiku i preimplantacioni genetički skrining u svrhu odabira pola djeteta, osim ako se na taj način sprječava teška nasljedna bolest povezana sa polom, u slučaju medicinskih indikacija, na osnovu mišljenja doktora medicine specijaliste kliničke/medicinske genetike”. Prema kaznenim odredbama iz čl. 48 ZMPO, pravno lice koje postupi suprotno ovoj zabrani kazniće se novčanom kaznom u iznosu od 5000 do 20.000 evra, a odgovorno lice, kao i fizičko lice u pravnom licu, novčanom kaznom od 500 do 2000 evra. Dakle, predviđena je prekršajna odgovornost svih „pružalaca usluga”.

Drugim rečima, selektivni abortusi su izričito zabranjeni u Crnoj Gori. Ali, gde „škripi”? Mnoge studije koje su decenijama unazad pratile uticaj ovakvih zabrana u zemljama koje ih poznaju,²² sa nekim nijansiranim odstupanjima su došle do sličnih zaključaka koje ćemo pokušati da sumiramo sasvim lapidarno – nije kažnjavanje ono što rešava problem, već jačanje svesti i poštovanje osnovnih pravila. To se čini kroz adekvatne javne politike, valjano motivisanje, ekonomske podsticaje i efikasno sprovođenje pre svega zdravstvenih normi, a ne kaznenih (Bélanger 2002, 194; Chun and Das Gupta 2009, 95–96; Guilmoto and Rahm 2015, 6; Greasley 2017, 232; Bhatia 2018, 203; Rahm 2020, 222–223; Johnson et. al. 2020, 124–125; Thomas 2020, 23, 25). Na osnovu azijskih iskustava, zabrane je izuzetno teško sprovesti jer su administrativni troškovi visoki, a bojazan od kršenja reproduktivnih prava velika (Guilmoto and Rahm 2015). Vredno je pomenuti i istraživanje grupe autora sa Čikaškog univerziteta koja se bavila demistifikacijom uvreženih stavova koji prate selektivne abortuse na tlu Sjedinjenih Američkih Država (Citro et. al. 2014). Kao neke od važnijih nalaza navešćemo neefikasnost zabrana koje se kreću od naknade štete, preko administrativnih sankcija i prekršaja, pa do krivičnih dela. Autori iznose i opa-

²¹ Upravo su pažnju američke javnosti u pogledu izbora pola podstakle popularne rijaliti zvezde kada su se odlučili za postupak *in vitro* fertilizacije u kom su izabrali pol bebe, što je po tamošnjim propisima dozvoljeno (Kalantry 2017, 74).

²² Dominantno se radi o Indiji, Vijetnamu, Južnoj Koreji i Kini.

sku da se neretko pod pokrićem zabrane selektivnih abortusa u stvari javljaju protivnici prava na abortus uopšte, a da je prave razloge prekida trudnoće veoma teško utvrditi. Bez namere dovođenja u pitanje prava na prekid trudnoće, ne treba zanemariti ni činjenicu da je liberalizacija abortusa u Crnoj Gori mogla „kumovati” i selektivnim abortusima. No, mišljenja smo da svi ovi razlozi, pojačani izrazito maskulinim i patrijarhalnim obrascima koji i dalje postoje u Crnoj Gori (bez obzira na pol lica koja ih „neguju”), utiču na to da zakonske zabrane i kritike međunarodne zajednice budu „mrtvo slovo na papiru”.

Pored navedenih propisa, nedozvoljen prekid trudnoće je predmet i krivičnopravne regulative. Konkretno, vršenje abortusa protivno pravilima ZUPPT predstavlja krivično delo nedozvoljenog prekida trudnoće iz čl. 150 KZCG. U čl. 4–8 ZUPPT predviđeni su uslovi pod kojima se prekid trudnoće vrši, a svako postupanje suprotno tome se smatra nedozvoljenim. Štaviše, u čl. 18 st. 1 ZUPPT je eksplicitno naglašeno da se postupanje protivno čl. 6 i 7 ZUPPT smatra *nedozvoljenim prekidom trudnoće*. Ovo krivično delo je i kriminalno-politički dubiozno. Posebno u sledstvu *ultima ratio* karaktera krivičnog prava koji pretpostavlja krajnju reakciju ove grane prava tek onda kada drugi mehanizmi nisu efikasni u suzbijanju nedozvoljenih ponašanja ili kada se radi o najtežim napadima na najvažnija dobra.²³ Bez obzira na to (ili utoliko pre), ono zasluhuje naročitu obradu od strane krivičnopravne doktrine. Ipak, na ovom mestu ćemo obraditi samo neke „crtice” koje mogu biti interesantne sa stanovišta selektivnih abortusa. U najkraćem, abortus se ne može izvršiti nakon 32. nedelje trudnoće, a do 10. je dozvoljen i to bez izuzetka. Ovaj drugi slučaj je naročito teško dokazati jer se u jednom širem smislu praktično radi o pristanku oštećenog koji isključuje protivpravnost. Naime, žena ima pravo da izvrši prekid trudnoće do 10. nedelje samo na osnovu „pisanog zahtjeva trudnice” (čl. 4 st. 1 ZUPPT). Dodatni uslovi nisu neophodni. To praktično znači da trudnica može zahtevati prekid trudnoće iz bilo kog razloga koji, po zakonu, nije ni dužna da obrazlaže (hipotetički, i da se radi o abortusu sa „polnim opredeljenjem”, taj motiv može ostati unutrašnji i kao takav nesaznatljiv državnim organima koji su na nivou upravne, prekršajne ili krivične zaštite nadležni za takvu kontrolu²⁴). Potom, zanimljivo je da se u situaciji kada je

²³ Primera radi, nakon dekriminalizacije abortusa u Kanadi, tj. onda kada je pitanje prekida trudnoće isključivo rešeno kroz regulatorne politike u okvirima standardne zdravstvene zaštite i medicinskih propisa, dakle mimo krivičnog prava, primećeno je da nije bilo negativnih odstupanja. Čak su abortusi postali i bezbedniji. Slično je i u Australiji (Johnson et. al. 2020, 112–114; 124–125).

²⁴ Sličnu „dokaznu problematiku” uočavamo i kod krivičnog dela nasilja u porodici. Neretke su situacije kada članovi porodice pravovremeno prijave nasilje, ali se „hladne glave”, u onoj fazi postupka kada se takve izjave mogu koristiti kao dokaz (pred javnim tužiocem), „predomisle” i iskoriste pravo da ne svedoče, pa izostane važan dokaz. Po-

ugrožen život (a po eksplicitnom slovu zakona – ne i zdravlje) žene prekid trudnoće može izvršiti i bez procesnih pretpostavki koje se odnose na odobrenja stručnih tela i to kada je u pitanju prekid trudnoće nakon 10. nedelje trudnoće, što se može razumeti kao osoben primer krajnje nužde zbog otklanjanja opasnosti. Nadalje, radnje pokušaja i pomaganja su podignute na rang radnje izvršenja, što nije neobična ali jeste specifična zakonodavna tehnika i u nekoj meri vodi izvesnom širenju krivičnopravne reakcije. Radnje podstrekavanja nisu inkriminisane, iako je socijalni kontekst u kom se razmatraju ova pitanja takav da je vrlo lako zamisliti pritisak od strane ma kog lica (izazivanje ili učvršćivanje odluke) na ženu da izvrši pobačaj (o načinima podstrekavanja Vuković 2021, 397).²⁵ Pored toga, a s obzirom na to da ZUPPT u čl. 18 pravi razliku između *nedozvoljenog* prekida trudnoće (protivnog čl. 6 i 7), koji je krivičnopravno relevantan, i *zabranjenog* prekida trudnoće – sa motivom izbora pola, koji je sankcionisan prekršajno, može se postaviti pitanje da li selektivni abortus kao takav u određenim slučajevima može predstavljati krivično delo iz čl. 150 KZCG? Posebno iz razloga predviđenih čl. 6 st. 1 tač. 4 ZUPPT, a do 20. nedelje od začeća – „ako bi žena u toku trudnoće ili posle porođaja mogla doći u teške lične ili porodične prilike”. Na kraju, вреди ukazati da je zastupljenost ovog krivičnog dela u praksi crnogorskih sudova izuzetno niska.²⁶ To je u jednoj meri i očekivano pošto je ova hirurška intervencija ipak relativno dobro uređena propisima koji regulišu prekid trudnoće. Međutim, treba imati na umu i da je ovo krivično delo „podobno” da bude „pogođeno” tamnom brojkom kriminaliteta, odnosno da je reč o delu za koje, i ako se dogodi, organi krivičnog pravosuđa i ne saznaju.

stoje mehanizmi kojima bi se ovakvi slučajevi mogli prevazići, a suštinski se svode na potrebu bezizuzetnog obaveštavanja javnog tužioca od strane policije kojoj se najčešće prijavljuje nasilje i to u momentu prijave, a u cilju preduzimanja radnji propisanih Zakonikom o krivičnom postupku koje podrazumevaju i prikupljanje drugih dokaza (npr. nalaz lekara o telesnim povredama).

²⁵ Mada se ne radi o krivičnom predmetu, ovakav uticaj muškarca na ženu, kao i preferencije prema muškom detetu mogu se videti i u obrazloženju jedne presude za utvrđivanje očinstva: „... drugotužiteljica je imala osjećaj da *tuženi podržava trudnoću, jer je iz prvog braka već imao kćerku, te bi volio da dobije sina*. Kasnije se predomislio, i poslao je novac od 200,00 € kako bi prekinula trudnoću, ali kako je u toj fazi prekid trudnoće bio rizičan... to je odbila prekid trudnoće i odlučila da rodi dijete” (Presuda Osnovnog suda u Pljevljima, P 757/2012 od 17. maja 2013. godine). Naravno, ovo ne pretpostavlja isključivo „muški uticaj” na rađanje muške dece. Činjenica je da i žene iz istih razloga kao muškarci katkad više žele muško potomstvo.

²⁶ U zvaničnim bazama objavljenih presuda do trenutka pisanja ovog rada pronašli smo samo jednu presudu u vezi s krivičnim delom iz čl. 150 KZCG i to presudu Osnovnog suda u Rožajama K 238/2010 od 31. januara 2011. godine.

Zaključak

Crna Gora danas se nalazi u vrhu država sa najneuravnotežnijim odnosom broja novorođenih muških i ženskih beba, što upućuje na postojanje prakse selektivnih abortusa odnosno na planska uklanjanja ženskog ploda u cilju rađanja muškog deteta. Kako analize ovog fenomena njegove korene traže u crnogorskoj patrijarhalnoj tradiciji, antropološka analiza imala je za cilj da ukaže na osobenosti tradicionalnog crnogorskog društva koje su davale prednost muškom detetu. Razmatranje tradicionalnog privređivanja iz perspektive teorija maskuliniteta, koje podrazumevaju da se maskulinitet konstituiše kroz svakodnevne aktivnosti i unutar strukture rodniha odnosa koji imaju istorijsku dinamiku, upućuje da se koreni tradicionalnog crnogorskog maskuliniteta nalaze u dominaciji ratničko-stočarsko-pljačkaškog privređivanja koje je determinisalo izuzetno maskulinu patrijarhalnu kulturu. Život u ambijentu nedostatka obradive površine, ekstenzivnog stočarenja i materijalne oskudice uslovio je grčevitu borbu za kontrolu egzistencijalno važnih resursa. Nedostajući resursi nadoknađivani su povremenim upadima na teritorije pod kontrolom Osmanlija, Mlečana ili drugih suseda. U ovom privrednom kontekstu obezbeđivanje osnovnih sredstava za život, bilo kroz odbranu svojih resursa ili upadima u cilju sticanja novih resursa, značilo je česte oružane sukobe – čime je dinamika svakodnevnog privređivanja nužno favorizovala muškarca i činila muški rad društveno vrednovanijim. Oblasti plemenskog sistema Crne Gore nalazile su se pod nominalnom osmanskim vlašću, ali pokušaji prikupljanja poreza često su završavali sukobima ovih planinaca sa osmanskim jedinicama. Sukobi sa Osmanlijama, naročito oni većeg obima, ostavljali su trag u kolektivnom pamćenju, što je uslovilo da privredna osnova maskuliniteta dobije i narativnu komponentu, koja se posebno ogledala u pričama o istaknutim junacima i njihovim delima. Patrijarhalni svetonazori i uverenja izrasli iz konteksta plemenskog sistema ostali su duboko kulturno ukorenjeni, prenose se u medijski prostor i imaju različite manifestacije u savremenom društvu. Antropološka istraživanja ukazuju da je poželjnost sina neraskidivo povezana sa naslednom praksom u patrijarhalnom sistemu, gde se imovina porodice prenosi na muškog naslednika, ali takođe ukazuju i na rasprostranjenost anti-ženskih stavova i uverenja koja su evidentna na nivou diskursa. Kroz izrazito negativne stavove o isfeminiranosti ova uverenja reflektuju se i na muškarce, što se posebno ogleda u diskursima o homoseksualizmu u kojima je isfeminiziranost označena kao pripadajuća i posebno omražena osobina homoseksualaca. Jedna od manifestacija tradicionalno ukorenjenih patrijarhalnih svetonazora i uverenja ogleda se u polno selektivnim abortusima, društvenoj pojavi u kojoj se prelamaju osetljiva pravna, lična, kulturna, verska, politička, društvena i moralna pitanja. Iz ideje abortusa kao suštinskog reproduktivnog prava žena proizilazi čitav niz nedoumica oko polno selektivnih abortusa, a koje

posebnu dimenziju dobijaju u domaćem kontekstu koji karakteriše istrajna abortusna kultura i u kome se liberalizacija abortusa doimala kao jedan od važnih koraka u emancipaciji žena.

Normativni okvir koji se odnosi i na selektivne abortuse u Crnoj Gori se načelno može oceniti dobrim. To je pomalo paradoksalno imajući u vidu zastupljenost ove prakse. S pravne strane, problem može ležati u efikasnom sprovođenju zakona. Prekid trudnoće s motivom izbora pola je izričito zabranjen u Crnoj Gori i sankcioniše se kao prekršaj. Pretpostavka je, međutim, da izostaje valjana kontrola ovakvih slučajeva. Čak i da inspeksijske službe imaju resursa i mogućnosti da kvalitetno nadziru i sprovedu propisana pravila, veliko je pitanje dokazivanja njihovog kršenja. Posebno do 10. nedelje trudnoće, kada trudnica to može učiniti bez naročite kontrole, a shodno njenom nespornom pravu. Svakako, (ne)postojanje svesti o zabranjenosti ovog delovanja je posebno problematično. Kada pak govorimo o krivičnopravnoj reakciji, to je grana prava koja je i inače rezervisana za najgrublje povrede pravom zaštićenih dobara. Prekid trudnoće potpada pod ove mehanizme tek onda kada „zakažu” matični propisi, pa se u tom smislu od krivičnog prava ne može očekivati mnogo ni na polju regulisanja selektivnih abortusa. Osim toga, u relevantnim naučnim izvorima se ističe da ni stroge sankcije nisu odvratile učiniocima od preduzimanja ovih radnji. Valja naglasiti da o „kapacitetima” svrhe kažnjavanja treba voditi računa i u fazi propisivanja određenih ponašanja kao krivičnih dela, pretežno kroz mogućnosti generalne prevencije. Iako bi imalo mesta sugerisanju određenih izmena zakona, time se nismo bavili u većoj meri s obzirom na to da je akcenat ovog rada na analizi trenutnog društvenog i pravnog stanja. Uz to, mišljenja smo i da „pravni teren” nije primarno mesto na kom se rešava očigledan problem preimućstva deteta jednog pola u odnosu na dete drugog pola. Tome u prilog idu uporedni nalazi pretežno inostranih autora koji su razmatrali praksu selektivnih abortusa u drugim zemljama. Na koncu, i postojanje prekršaja i, eventualno, krivičnog dela, materijalnopravno je složeno, a procesnopravno teško dokazivo, pa se kao zaključak nameće da put prevazilaženja ovog duboko kulturno uslovljenog problema leži prevashodno u domenu kulturne promene i poštovanju bazičnih pravila, te valjanoj primeni postojećih normi.

Reference

- Banović, B. 2011. „Ekonomska osnova modela tradicionalnog crnogorskog maskuliniteta”. *Etnoantropološki problemi* 2(6): 429–442. <https://doi.org/10.21301/EAP.v6i2.8>
- Banović, B. 2016. *The Montenegrin Warrior Tradition: Questions and Controversies over NATO Membership*. New York: Palgrave MacMillan.
- Banović, B. 2017a. Analiza narativne komponente modela tradicionalnog crnogorskog maskuliniteta. *Istorijski zapisi* 3–4: 53–67;
- Banovic, B. 2017b. „An Anthropological Perspective on Negative Attitudes toward Women and Homosexuals in Montenegro”. In: Buxton, Ch. and R. A. Kuzy (eds.). *Reimagining Civil Society*. Bishkek: Department of Sociology: American University of Central Asia, 21–29 (English), 109–119 (Russian).
- Banović, B. 2021. „Feminiziranost homoseksualaca u kontekstu tradicionalne mizoginije i moderne homofobije”. U Milica Stanić Radonjić, Predrag Zenović i Dušan Medin (ur.) *Otkrivanje skrivenog: Crna Gora, kvir and (s)rodne teme*. Petrovac na moru/ Podgorica: Društvo za kulturni razvoj „Bauo”, LGBT Forum Progres, 161–181.
- Bélanger, D. 2002. „Sex Selective Abortions: Short-term and Long-term Perspectives”. *Reproductive Health Matters* 10(19): 184–197. [https://doi.org/10.1016/S0968-8080\(02\)00033-2](https://doi.org/10.1016/S0968-8080(02)00033-2)
- Bhatia, R. 2018. *Gender before Birth – Sex selection in a transnational context*. Seattle: University of Washington Press.
- Boellstorff, T. 2007. „Queer Studies in the House of Anthropology”. *Annual Review of Anthropology* 36: 17–35. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.36.081406.094421>
- Brković, Č. 2014. „The Quest for Legitimacy: Discussing Language and Sexuality in Montenegro”. In *Mirroring Europe*, 161–185. Ed. T Petrovic. Brill.
- Brković, Č., Kalezić, D. 2016. „Queering as Europeanisation, Europeanisation as Queering”. In *LGBT Activism and Europeanisation in the Post-Yugoslav Space*, 155–177. Ed. B Bilic. Palgrave.
- Brković, Č. 2021. „In the Name of Daughter. Anthropology of Gender in Montenegro. Introduction”. *Comparative Southeast European Studies* 69(1): 5–18. <https://doi.org/10.1515/soeu-2021-2013>
- Chun, H., Das Gupta, M. 2009. „Gender discrimination in sex selective abortions and its transition in South Korea”. *Women's Studies International Forum* (32): 89–97. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2009.03.008>
- Citro, B., J. Gilson, S. Kalantry nad K. Stricker, 2014. „Replacing Myths with Facts: Sex-Selective Abortion Laws in The United States”. Global Human Rights Clinic, 7: 1–38.
- Connell, R. 1987. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Palo Alta: University of California Press.
- Connell, B. 1995. „Men at Bay: The ‘Men’s Movement’ and Its Newest Best-Sellers”. In: Kimmel, M. (ed.) *The Politics of Manhood*. Philadelphia: Temple University Press, 65–75.
- Connell, R. W. 2000. *The Men and the Boys*. Berkeley: University of California Press.
- Clatterbaugh, K. 2004. „What is Problematic about Masculinities?”. In: Murphy, P. F. (ed.) *Feminism and Masculinities*. Oxford: Oxford University Press, 200–214.

- Davidović, J. 2022. „Patrijarhalna uvjerenja i medijsko portetisanje rodnihi odnosa na primjeru selektivnih abortusa u Crnoj Gori”. Doktorska disertacija. Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka.
- Davis D. L. and R. G. Whitten. 1987. „The Cross-Cultural Study of Human Sexuality”. *Annual Review of Anthropology* 16: 66–98. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.16.100187.000441>
- Delić, N. 2021. *Krivično pravo – Posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Dimiri, A., Gille, A., Ketzi, P. 2021. „Measuring sex-selective abortion: How many women abort? ”. *HAL Open science* (halshs-03495964), 1–31.
- Drezgić, R. 2005. The Politics of Abortion and Contraception. *Sociologija* 46(2): 97–114. <https://doi.org/10.2298/SOC0402097D>
- Drezgić, R. 2016. Pregnancy Prevention and/or Termination: On history of Birth Control in Serbia. *Sociologija* 58(3): 335–349. <https://doi.org/10.2298/SOC1603335D>
- Epprecht, M. 2006. „Bisexuality’ and the Politics of Normal in African Ethnography”. *Anthropologica* 48(2):187–201. <https://doi.org/10.2307/25605310>
- Gezeman, G. (1934) 2003. *Crnogorski čovjek*. Podgorica: CID
- Greasley, K. 2017. *Arguments about Abortion Personhood, Morality, and Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Guilmoto, C., Rahm, L. 2015. „Preventing gender-biased sex selection in Eastern Europe and Central Asia”. *UNFPA*, 4, 1–7.
- Gutmann, M. C. 1997. „Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity”. *Annual Review of Anthropology* 26: 385–409. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.26.1.385>
- Higgins, A. 2016. „Sex-Selection Abortion: The Real War on Women”. *American Reports Series Issue*, 11: 1–25.
- Hughson, M. 2017. *Muškarci u Srbiji: druga strana rodne ne/ravnopravnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Johnson, B. R. Jr., Keogh, L., Norman, W. V. (2020). „What would be the likely impact of decriminalisation on the incidence, timing, provision and safety of abortion?”. In S. Sheldon, K. Wellings (Eds.), *Decriminalising Abortion in The UK – What Would It Mean?* (pp. 99–125). Great Britain: Policy Press Shorts Policy and Practice.
- Kalantri, S. 2017. *Women’s human rights and migration: sex-selective abortion laws in the United States and India*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Kancelarija za rodnu ravnopravnost 2008, *Zaštita žena od nasilja*, Dokumenti Savjeta Evrope, Podgorica.
- Kimmel, M. 2004. „Masculinities”. In: Kimmel, M. and A. Aronson (eds.) *Men and Masculinities. A Social, Cultural and Historical Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC CLIO, 503–507.
- Kimmel, M. S. 2005. *The History of Men*. New York: State University of New York Press.
- Kiščenko, D. 2021. „An Ethnographic Exploration of Son Preference and Inheritance Practices in Montenegro”. *Comparative Southeast European Studies* 69(1): 19–43. <https://doi.org/10.1515/soeu-2021–2003>

- Krstajić, V. 2018. „Aktivnosti krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda na ujednačavanju sudske prakse”. *Bilten VKS* 2: 9–48.
- Lepetić, T. 2011. „Porodica i roditeljstvo kao kulturna i politička kategorija u savremenoj Crnoj Gori”. *Antropologija* 11(3): 75–96.
- Lubura, M. 2021. „Pravo na abortus u savremenom pravu i praksi Evropskog suda za ljudska prava”. *Strani pravni život* 65(1): 159–170. <https://doi.org/10.5937/spz65-28264>
- Milošević, M., Banović, B. 2022. „Criminal Aspects of Medical Errors”. *Kultura polisa* 19(1): 45–61. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.1r.3mb>
- Mujović-Zornić, H. 2009. „Reproduktivna prava: aktuelna pitanja kasnog pobačaja”. *Stanovništvo* (1), 49–67. <https://doi.org/10.2298/STNV0901049M>
- Pajvančić, M. 2009. *Komentar Ustava Republike Srbije*. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.
- Pavićević, A. 2007. „Bračni i porodični život – društvena politika i procesi transformacije”, u Milan Ristović (ur.) *Privatni život u Srba u dvadesetom veku*. Beograd: Clio, 59–74.
- Purewal, N. 2010. *Son Preference – Sex Selection, Gender and Culture in South Asia*. Oxford, New York: Berg.
- Rahm, L. 2020. *Gender-Biased Sex Selection in South Korea, India and Vietnam – Assessing the Influence of Public Policy*. Switzerland: Springer.
- Rašević, M. 2001. „Reproduktivno zdravlje stanovništva Crne Gore: rezultati anketnog istraživanja”. *Stanovništvo* 39(1–4):73–90. <https://doi.org/10.2298/STNV0104073R>
- Rašević, M. 1993. *Ka razumevanju abortusa u Srbiji*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.
- Rašević, M., K. Sedlecki (2007). Ginekolozi i abortusno pitanje u Srbiji”. *Stanovništvo* 45(1): 33–45. <https://doi.org/10.2298/STNV0701033R>
- Rašević, M., K. Sedlecki 2011. „Pitanje postojanja abortusne kutlure u Srbiji”. *Stanovništvo* 49(1): 1–17. <https://doi.org/10.2298/SOC1603335D>
- Rid, K. 2007. *Evropska konvencija o ljudskim pravima – Vodič za praktičare*. Knjiga 1. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Sedlenieks, K. 2021. „‘Daughters Too Are Our Children.’ Gender Relations and Inheritance in Njeguši”. *Comparative Southeast European Studies* 69(1): 19–43. <https://doi.org/10.1515/soeu-2021-2004>
- Simović, D. i S. Orlović 2023. *Komentar Ustava Republike Srbije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović, Z. 2012. *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojišić, J. 2010. „Pravna regulativa abortusa u Republici Srbiji (usklađenost sa evropskim standardima i praksom)”. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* (1), 243–267.
- Thomas, V. P. 2020. „Sex-Selective Abortions: The Prevalence in India and its Ramifications on Sex Trafficking”. *The Compass* 7(1), 22–27.
- UNFPA. 2012. *Sex Imbalances at birth: Current trends, consequences and policy implications*, <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Sex%20Imbalances%20at%20Birth.%20PDF%20UNFPA%20APRO%20publication%202012.pdf> (pristupljeno 19.02.2024. godine).

- Vasić, R, M. Jovanović i M. Dajović, G. 2023. *Uvod u pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Vukčević, M. 2021. *Komentar Ustava Crne Gore*. Podgorica: Udruženje pravika Crne Gore.
- Vuković, I. 2021. *Krivično pravo – Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Weiss, G. 1995. „Sex-Selective Abortion: A Relational Approach”. *Hypatia* 10(1): 202–217. <https://doi.org/10.1177/146879680505429>
- Živanović, T. 1935. *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije – Opšti deo*. Beograd: Štamparija „Gundulić”, M. Pešića i Druga – Dositejeva 3.

Pravni propisi i odluke

- Zakon o zabrani diskriminacije, *Sl. list CG*, br. 46/10, 40/11 – dr. zakon, 18/14, 42/17.
- Zakon o zaštiti genetičkih podataka, *Sl. list CG*, br. 25/2010, 40/2011.
- Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji, *Sl. list CG*, br. 145/21.
- Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, *Sl. glasnik RS*, br. 16/95 i 101/2005 – dr. zakon.
- Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće, *Sl. list CG*, br. 53/2009, 40/2011.
- Krivični zakonik, *Sl. List RCG*, br. 70/03, 13/04 – ispravka, 47/06, *Sl. list CG*, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 – dr. zakon, 40/13, 56/13 – ispravka, 14/15, 42/15, 58/15 – dr. zakon, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21 – ispravka, 144/21, 145/21, 110/23.
- Porodični zakon Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.
- Porodični zakon, *Sl. list RCG*, br. 1/07, *Sl. list CG*, br. 53/16, 76/20.
- Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006 i 115/2021.
- Ustav Crne Gore, *Sl. list CG*, br. 1/07, 38/13.
- Presuda Osnovnog suda u Pljevljima, P 757/2012 od 17. maja 2013. godine.
- Presuda Osnovnog suda u Rožajama, K 238/2010 od 31. januara 2011. godine.
- Presuda *Vo v. France* (predstavka br. 53924/00 od 8. jula 2004).

Internet izvori

- <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18020&lang=en> (pristupljeno 5. februara 2024).
- <https://digitallibrary.un.org/record/1305056?ln=en> (pristupljeno 5. februara 2024).
- <https://www.coe.int/es/web/commissioner/-/sex-selective-abortion-are-discriminatory-and-should-be-bann-1> (pristupljeno 5. februara 2024).

Jovana Banović

Faculty of Security Studies, University of Belgrade
jovana.banovic@fb.bg.ac.rs

Branko Banović

The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
branko.banovic@ei.sanu.ac.rs*Selective Abortions in Montenegro:
Legal and Anthropological Analysis*

In the old Montenegrin masculine patriarchal culture, having children was one of the primary motivations for marriage. Women in labour faced significant community pressure to give birth to a male child, as evidenced by various ethnographic records and confirmed by contemporary anthropological research. Montenegro exhibits one of the most unbalanced ratios of newborn male to female babies among countries. This necessitates an analysis that integrates legal and anthropological perspectives on son preference. The article explores the socio-historical circumstances and modern expressions of the cult of the male child, followed by an examination of the legal implications of selective abortions. The legal dimension of abortion encompasses a broad normative framework, with the fundamental question concerning the boundary of legal protection in this area, i.e., the limit of state intervention in the personal sphere of individuals and citizens. The legal analysis will also include a reflection on the impact of criminal legal protection on this debate, particularly through the lens of the criminal offense of unlawful termination of pregnancy as stipulated in Article 150 of the Criminal Code of Montenegro. Considering the scope of rights to life, family, and reproduction, and recognizing that pregnancy termination motivated by sex selection is generally prohibited, yet this practice is widespread, the assumption is that the formal legal means to address this issue are limited. As this is a societal phenomenon involving sensitive legal, personal, cultural, religious, political, social, and moral issues, the paper discusses approaches for combating this practice.

Keywords: selective abortions, Montenegro, masculinity, tribal system, unlawful termination of pregnancy, liability

*Les avortements sélectifs au Monténégro
– analyse juridico-anthropologique*

Dans la culture patriarcale extrêmement virile de la société monténégrine traditionnelle, s'assurer une progéniture était l'une des principales raisons pour contracter le mariage, et les mères se trouvaient sous la forte pression de la

communauté d'avoir un enfant mâle. De l'importance du culte de l'enfant mâle dans la société patriarcale monténégrine témoignent les différents écrits ethnographiques, alors que la persistance de ce culte est discutée aussi dans les études anthropologiques contemporaines. Comme le Monténégro est aujourd'hui l'un des états ayant le rapport le plus inéquilibré du nombre des bébés nouveau-nés garçons et filles, s'impose le besoin d'une analyse anthropologico-juridique de la question des avortements sélectifs. Après une analyse anthropologique des circonstances socio-historiques de favoritisation de l'enfant mâle, ainsi que des manifestations contemporaines de ce phénomène, le travail examine la perspective juridique de la question des avortements sélectifs. La dimension juridique de l'avortement contient un cadre normatif large, et la principale question concerne la limite de la protection juridique dans ce domaine c'est-à-dire la limite de l'influence de l'État dans la sphère personnelle de l'homme et du citoyen. Le segment juridique de l'analyse englobera également un aperçu de l'influence de la protection juridique pénale sur cette polémique et cela à travers le prisme du délit d'interruption illégale de grossesse de l'article 150 du Code pénal du Monténégro. Compte tenu de la valeur du droit à la vie, de la famille et de la reproduction, puis du fait que l'interruption de grossesse motivée par le choix du sexe est en principe interdite, et que cette pratique est répandue, l'hypothèse que les capacités formelles et légales pour résoudre ce problème sont limitées. Comme il s'agit d'un phénomène social où se croisent des questions juridiques, personnelles, culturelles, religieuses, politiques, sociales, ainsi que morales sensibles, dans le travail sont traitées les modalités d'action dans l'objectif d'enrayer cette pratique.

Mots clés: avortements sélectifs, Monténégro, masculinité, système tribal, interruption illégale de grossesse, responsabilité

Primljeno/Received: 20.04.2024

Prihvaćeno/Accepted for publication: 25.06.2024